

Joris Gielen

GOD IN INDIA

Diversiteit en devotie
in de Indische religies

**Lannoo
Campus**

D/2024/45/547 - ISBN 978 90 209 5430 2 - NUR 718

Vormgeving cover: Paul Verrept

Vormgeving binnenwerk: Wendy De Haes

© Joris Gielen & Uitgeverij Lannoo nv, Tielt, 2013.

Uitgeverij LannooCampus maakt deel uit van Lannoo Uitgeverij,
de boeken- en multimediodivisie van Uitgeverij Lannoo nv

Alle rechten voorbehouden.

Niets van deze uitgave mag verveelvoudigd worden en of
openbaar gemaakt, door middel van druk, fotokopie,
microfilm, of op welke andere wijze dan ook, zonder
voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Uitgeverij LannooCampus

Vaartkom 41 bus 01.02

3000 Leuven

België

www.lannoocampus.com

Postbus 23202

1100 DS Amsterdam

Nederland

Inhoud

	Voorwoord	7
	Inleiding	9
1	Bestaan Indische religies?	19
	1.1 Inleiding	20
	1.2 Religie: een westerse term	22
	1.3 De 'creatie' van de Indische religies	25
	1.4 Oriëntalisme	28
	1.5 Een emische benadering	37
	1.6 Besluit	39
2	Een beknopte geschiedenis van de Indische Religies	43
	2.1 Inleiding	44
	2.2 De vroege wortels (tot circa 1500 v.C.)	45
	2.3 Het Vedische tijdperk (1500-800 v.C.)	47
	2.4 De zoektocht naar bevrijding (800 v.C.-600 n.C.)	52
	2.5 De devotionele wending (600-1800)	55
	2.6 De hindoerenaissance (vanaf 1800)	59
	2.7 Besluit	63
3	Hindoeïsme	65
	3.1 Inleiding	66
	3.2 Wie is een hindoe?	66
	3.3 Karma, wedergeboorte en kaste	76
	3.4 Viṣṇu	93
	3.5 Śiva	108
	3.6 Devī	116
	3.7 Besluit	117

4	Sikhisme	119
4.1	Inleiding	120
4.2	De tien persoonlijke goeroes	122
4.3	De khālsā	128
4.4	Devotie	133
4.5	Besluit	135
5	Boeddhisme	137
5.1	Inleiding	138
5.2	Het vroege begin van het boeddhisme	141
5.3	Theravāda	157
5.4	Mahāyāna	168
5.5	Besluit	184
6	Jainisme	185
6.1	Inleiding	186
6.2	De tīrthaṅkara's	187
6.3	De jain weg naar verlossing	189
6.4	Digambara's en śvetāmbara's	195
6.5	Besluit	197
	Besluit	198
	Bibliografie	204
	Index	211
	Eindnoten	216

Voorwoord

Het lijkt een steeds terugkerend patroon: Nederlanders of Vlamingen die na een confrontatie met het hindoeïsme, boeddhisme, jainisme of sikhisme met meer vragen dan antwoorden blijven zitten. Hoe vaak gebeurt het niet dat een godsdienstleraar probeert een bepaald aspect van een van die religies aan zijn leerlingen uit te leggen, maar daarbij zoveel vragen krijgt dat hij uiteindelijk vertwijfeld hardop of voor zichzelf moet toegeven dat hij het ook niet allemaal begrijpt? Komt het ook niet dikwijls voor dat studenten of toeristen een reis maken door India en bij thuiskomst vaststellen dat ze religie in India weliswaar fascinerend, maar tegelijk vreemd en ongrijpbaar vinden? En wat te denken van studenten religie of theologie die een omvangrijke cursus hindoeïsme of boeddhisme doorworstelen, succesvol examen afleggen, maar zich daarna afvragen waar het bij die religies eigenlijk om draait?

Dit boek is bedoeld voor degenen die met dit soort vragen en problemen kampen: godsdienstleraren, studenten theologie, religiewetenschappen en indologie, mensen die professioneel of in hun privéleven in contact komen met hindoes, sikhs, boeddhisten en jains, journalisten die berichten over de Indiase actualiteit, autodidacten die geïnteresseerd zijn in religie en/of India, en Indiareizigers die tot een dieper inzicht willen komen dan datgene wat er over die vier religies verteld wordt in de *Lonely Planet*. Dit boek wil voor hen een belangrijk referentiepunt zijn door niet alleen droge feiten aan te reiken, maar tevens een benadering bij te brengen die hen in staat stelt om kritisch over de vier religies te reflecteren. In dit boek zal ik namelijk argumenteren dat diversiteit en devotie de twee centrale kenmerken van het hindoeïsme, sikhisme, jainisme en boeddhisme zijn. Ieder discours over die religies dat zich hier niet voldoende rekenschap van geeft, kan niet anders dan een vertekend beeld oproepen. In de media, in de literatuur en in populaire voorstellingen komen dergelijke vertekende beelden vaak voor. Ik zal verklaren hoe dat komt. Het is mijn overtuiging dat de in dit boek aangereikte benadering zal bijdragen om beter te begrijpen hoe religie in het hedendaagse India beleefd wordt.

In India is de beleving van religie buitengewoon divers. De vraag is of dat anders zou kunnen in een land dat gekenmerkt wordt door extreme tegenstellingen. Wanneer we het hebben over religie in India, dan hebben we het over de religie van een arme boer in een onbeduidend dorp ergens op het Indiase platteland, maar ook over de religie van hippe jongeren die leven in Indiase grootsteden en pas echt gelukkig zijn wanneer ze met hun linkerhand hun BlackBerry in hun broekzak kunnen voelen terwijl ze met hun rechterhand hun Facebookstatus aanpassen via hun iPhone. Dit boek tracht een benadering te bieden die het mogelijk maakt om religie in zulke uiterst verschillende contexten te begrijpen.

Een boek als dit, hoewel geschreven door één persoon, is steeds de vrucht van interactie met anderen die fundamentele bijdragen leveren aan de beschreven inzichten. In dit opzicht ben ik in het bijzonder dank verschuldigd aan mijn leermeesters of ‘goeroes’ in India. Hierbij denk ik natuurlijk aan de professoren van de Banaras Hindu University (BHU), waar ik mijn opleiding in *Indian philosophy and religion* genoot. Maar ik ben ook dank verschuldigd aan degenen die mij leerden en toonden wat de dagdagelijkse betekenis is van de religies die ik in dit boek bestudeer. In deze context moet ik melding maken van medestudenten uit India en Thailand die ik ontmoette tijdens mijn studententijd in Varanasi, de vele Indiërs die meewerkten aan mijn onderzoeksprojecten en zich gewillig lieten interviewen, vrienden uit heel India, de collega’s in het ziekenhuis in New Delhi waar ik onderzoek deed in 2012 en bovenal de patiënten in de palliatieve zorg in New Delhi die me lieten zien wat religie betekent in tijden van tegenspoed.

Een dankwoord in dit boek zou absoluut onvolledig zijn indien ik Rini, mijn Indiase echtgenote, niet zou noemen. Zij is mijn fulltime privéonderwijzeres Indiase taal en cultuur en zonder haar zouden ook mijn respect en affectie voor India zeker niet zo diep geweest zijn.

Inleiding

‘Leven als God in Frankrijk’, zo gaat het gezegde. Zou de beeldspraak echter niet veelzeggender zijn indien dat gezegde zou luiden: ‘Leven als God in India’? Is India immers niet het land waar hindoes een enorme veelheid aan goden vereren met het grootste respect en de diepste devotie? Het aantal goden blijkt zo groot dat hindoes soms zelf de tel kwijtraken. Over hoeveel goden er dus zijn, lopen de meningen dan ook uiteen. Sommige hindoes noemen in die context het getal driehonderddertig miljoen. Andere hindoes stellen echter dat al die goden slechts manifestaties zijn van één ultieme God. Deze opvattingen tonen de verscheidenheid aan opinies over God en het goddelijke in India. Het beeld wordt nog diverser als we onze blik niet beperken tot het hindoeïsme, maar ook kijken naar andere religies die ontstaan zijn op het Indische subcontinent: het boeddhisme, jainisme en sikhisme. De diversiteit van de opvattingen wordt geïllustreerd door het feit dat in bepaalde religieuze tradities van Indische oorsprong zelfs het geloof in God of goden van secundair belang wordt en een ander transcendent principe centraal wordt geplaatst.

Indien we willen begrijpen hoe God vandaag in India gezien wordt, is het noodzakelijk om dieper in te gaan op die diversiteit. In dit boek schets ik een beeld van de diverse opvatting over God en het goddelijke in het hindoeïsme, sikhisme, boeddhisme en jainisme en hoe die opvattingen tot uiting komen in gebruiken en praktijken. Opvattingen en gebruiken uit het heden kunnen evenwel niet begrepen worden zonder te kijken naar het verleden. Daarom heeft dit boek ook een sterke historische focus. Dit is in het bijzonder het geval wanneer het gaat over het boeddhisme, dat nu niet meer sterk aanwezig is in India. Door religie in het verleden te bestuderen, worden opvattingen uit het heden begrijpelijk en zal de lezer kunnen bevatten waarom en op welke

wijze religieuze overtuigingen een rol spelen in het dagelijkse leven, maar ook in de politiek in India.

De titel van dit boek bevat reeds een verwijzing naar de intentie om religie in India in het heden te begrijpen door ook aandacht te besteden aan religieuze evoluties uit het verleden. In de hoofdtitel is er namelijk sprake van 'India', terwijl in de ondertitel het adjectief 'Indische' staat. De meeste Vlaamse lezers ervaren hier waarschijnlijk geen probleem omdat in Vlaanderen 'Indisch' vaak wordt beschouwd als een adjectief van India. De zaken liggen mogelijk anders voor lezers uit Nederland. 'Wacht eens!', zo roept een opmerkelijke Nederlandse lezer misschien, 'verwijst Indisch niet naar Indonesië? En is het juiste adjectief van India niet Indiaas?' Het antwoord op deze vragen is complex.

Van Dale (Groot woordenboek hedendaags Nederlands, 2006) geeft als verklaring bij de term Indisch: (1) 'betr. hebbend op het voormalig Nederlands-Indië'; (2) 'Indiaas'. Deze twee betekenissen verwijzen respectievelijk naar 'Indië' en 'India'. Het woord 'Indisch' fungeert in het bijzonder in Vlaanderen voor velen als adjectief van zowel 'Indië' als 'India'. India is de staat met die naam die is ontstaan in 1947 bij de opdeling van het Brits-Indische koloniale rijk. Met het adjectief 'Indiaas' wordt verwezen naar datgene wat betrekking heeft op die staat. 'Indië' is een historische benaming die in de huidige geopolitieke context meestal niet meer gebruikt wordt. In brede zin is Indië het ruimere gebied dat de huidige landen Pakistan, Nepal, India, Bangladesh, Bhutan, Sri Lanka, Thailand, Laos, Cambodja, Maleisië, Myanmar, Vietnam, Brunei, Singapore en Indonesië omvat. Tot 1945 had Nederland een belangrijke kolonie in dat gebied: het zogenoemde Nederlands-Indië, dat overeenkomt met het huidige Indonesië. Groot-Brittannië was een andere koloniale macht die omstreeks dezelfde tijd als Nederland, namelijk in 1947, haar kolonies in dat gebied moest opgeven. Vanaf de achttiende eeuw had Groot-Brittannië geleidelijk haar gezag op het Indische subcontinent uitgebreid. Het Indische subcontinent, dat ook wel Zuid-Azië wordt genoemd, omvat de huidige landen India, Pakistan, Bangladesh, Nepal, Bhutan en Sri Lanka. Het Britse koloniale rijk werd in het Nederlands Brits-Indië genoemd en besloeg in haar bloeitijd, naast het huidige Pakistan, India en Bangladesh, ook Sri Lanka en Myanmar.

Wanneer we dit alles in overweging nemen, wordt duidelijk dat het adjectief ‘Indisch’ verschillende betekenissen kan hebben. Het kan in brede zin gebruikt worden om te refereren aan het grote Indië, of in meer beperkte zin om te refereren aan Brits-Indië, Nederlands-Indië of het Indische subcontinent. De Vlaamse gewoonte om Indisch en Indiaas als synoniemen te gebruiken, maakt de kwestie nog ingewikkelder. De Nederlandse interpretatie van Indisch als datgene wat verband houdt met Nederlands-Indië, lijkt misschien op het eerste zicht het voordeel van de duidelijkheid te hebben, maar op deze wijze riskeren we tegelijkertijd het kind met het badwater weg te gooien. Want welke term moeten we dan gaan gebruiken om gezamenlijk te verwijzen naar de regio die de huidige landen India, Pakistan, Bangladesh, Nepal, Bhutan en Sri Lanka omvat? Dat gebied vormt een geologische eenheid doordat het grotendeels op één tektonische plaat ligt, de ‘Indische plaat’. Bovendien zijn er ook historische, culturele, religieuze, sociaal-economische en politieke verbanden. En, zoals in hoofdstuk 3 wordt aangetoond, heeft de term ‘Indië’ een historisch-etymologische band met deze regio en het zou een verarming van de taal zijn indien we naar het gebied zouden moeten verwijzen met een abstracte en onduidelijke omschrijving als Zuid-Azië. Het Nederlands heeft twee begrippen, Indië en India, waar andere talen en met name het Engels maar één begrip ‘India’ hebben. In het Nederlands kunnen beide termen gebruikt worden, indien vanaf het begin hun betekenis duidelijk gedefinieerd wordt. In dit boek verwijst India met het adjectief Indiaas naar het huidige land in Zuid-Azië. Indië met het adjectief Indisch wordt gebruikt om te refereren aan het Indische subcontinent als culturele, religieuze, sociaal-economische en soms – in zekere mate – ook politieke eenheid vóór de Indiase onafhankelijkheid in 1947.

Om religie in het huidige India te kunnen begrijpen, is het noodzakelijk om naar die ruimere ‘Indische’ context te kijken. Voor het grootste gedeelte van de menselijke geschiedenis heeft religie zich in haar evolutie op het Indische subcontinent immers niet laten leiden door politieke grenzen die pas vanaf 1947 ontstonden. Zo is Pakistan niet steeds het sterk islamitische land geweest dat het vandaag de dag is. Hoewel er tegenwoordig nog nauwelijks hindoes in Pakistan wonen, is dit ooit anders geweest. Belangrijke gebeurtenissen en evoluties in het sikhisme vonden eveneens plaats in wat nu Pakistan is. Ook het boeddhisme kan niet begrepen worden zonder te kijken naar gebeurtenissen en evoluties die plaatsvonden buiten het huidige Indiase grondgebied. De Boeddha die na zijn verlichting zou prediken in wat

nu Noord-India is, werd geboren in het gebied van het huidige Nepal. Na zijn dood zou het boeddhisme niet alleen bloeien in het gebied dat nu India is, maar zelfs in landen als Pakistan en Afghanistan waar het tegenwoordig volledig is verdwenen.

In dit boek bespreek ik vier religies die ontstonden op het Indische subcontinent. Wanneer het gaat over ‘Indische religies’ dan betreft dat dus religies van Indische oorsprong. Dit wil evenwel niet zeggen dat het christendom en de islam daarom on-Indische of niet-Indiaas zouden zijn en dat er zich op het Indische subcontinent geen authentieke en originele vormen van de islam en het christendom ontwikkeld zouden hebben. Het tegendeel is waar! We kunnen bijvoorbeeld vandaag de dag terecht spreken van een Indiase islam en een Indiaas christendom. Maar anderzijds kan ook niet ontkend worden dat zowel het christendom als de islam hun eerste bloei kenden buiten het Indische subcontinent. Wat het hindoeïsme, boeddhisme, jainisme en sikhisme betreft, liggen de kaarten natuurlijk geheel anders. Dit zijn vier religies die in eerste instantie het best kunnen worden begrepen indien ze bestudeerd worden in de context van hun historische en sociaal-culturele samenhang op het Indische subcontinent. In dit boek schets ik hoe de vier religies zich op het Indische subcontinent ontwikkeld hebben. Er is echter niet alleen aandacht voor ontwikkelingen uit het verleden. We hebben ook oog voor het verleden omdat dit ons helpt om religie in het heden te begrijpen. Wat de huidige vormen van religie betreft, ligt de nadruk op de manier waarop religie zich aandient in India. Voornamelijk komt dan aan bod hoe de bestudeerde religies daar beleefd worden. De uitzondering hierbij is het boeddhisme, dat – zoals al werd opgemerkt – niet meer zo sterk aanwezig is in India. In tegenstelling tot het hindoeïsme, jainisme en sikhisme waarvan de meeste aanhangers tot de dag van vandaag op het Indische subcontinent en met name in India te vinden zijn, woont daar slechts een zeer kleine minderheid van alle boeddhisten. Vandaar dat in dit boek ook kort aan de orde komt hoe het boeddhisme zich buiten het Indische subcontinent heeft ontwikkeld. Deze uitweiding maakt het bovendien mogelijk om duidelijker te tonen hoe diversiteit en devotie, waaromheen dit boek draait, het hedendaagse globale boeddhisme karakteriseren. Kort samengevat: in dit boek gaat het over vier Indische religies, hun historische ontwikkeling en hoe ze zich, voornamelijk in India, de dag van vandaag aandienen.

Wanneer we ons tot doel stellen om Indische religies te bestuderen, worden we evenwel onmiddellijk geconfronteerd met de moeilijkheden met betrekking tot de betekenis van de term ‘religie’. De term is immers ontstaan in het Westen en is niet vanzelfsprekend toepasbaar in andere contexten. Indien de term daar toch gebruikt wordt, moeten we ons ervoor behoeden om westerse veronderstellingen aangaande religie zonder meer te projecteren. Dergelijke projecties kunnen namelijk leiden tot grove misvattingen aangaande niet-westerse religieuze tradities. Ook de Indische tradities hebben te maken gehad met dergelijke onjuiste interpretaties. Desalniettemin opteer ik er in dit boek voor om toch gebruik te maken van de term ‘religie’ in de Indische context. Ik zal evenwel de complexiteit van de materie niet uit de weg gaan, ingaan op de particulariteit van deze religies en trachten de lezer inzicht te bezorgen in de Indische religies. Ik probeer dit te doen vertrekkend vanuit twee aspecten die in de Indische religieuze context uiterst prominent zijn: diversiteit en devotie. Het uitgangspunt van dit boek is dat een ongezuiverde invulling en toepassing van het concept religie geleid heeft tot grove misinterpretaties van de Indische religies door westerlingen. Een juist inzicht in de wijze waarop diversiteit en devotie tot uiting komen in de Indische religies, kan hier een tegenwicht vormen.

Vanuit dit oogpunt is hoofdstuk 1 van centraal belang. In dit hoofdstuk analyseer ik kritisch de westerse beeldvorming van de Indische religies. Alvorens deze religies meer in detail te bestuderen, is het immers noodzakelijk om ons bewust te worden van contextuele elementen die onze beeldvorming beïnvloeden. Wanneer westerlingen naar Indische religies kijken, wordt hun beeldvorming onbewust sterk bepaald door westerse ideeën over wat religie is en door bevooroordeelde beelden die in de loop van de geschiedenis van de westerse interacties met Indiërs zijn ontstaan. Een bewustzijn hiervan zal bijdragen aan een meer open blik wanneer ik in de latere hoofdstukken de Indische religies gedetailleerd bespreek. Concreet ga ik in hoofdstuk 1 op zoek naar een antwoord op de vraag of Indische religies eigenlijk wel echt bestaan. Ik zal uitleggen waarom het niet evident is om van Indische religies te spreken. De veelzijdigheid van de Indische religies zal in dit argument prominent fungeren. Daarnaast zal ik aantonen dat een verkeerde inschatting van de aard van de Indische religies ertoe geleid heeft dat tal van negatieve voorstellingen van de Indische religies gemeengoed zijn geworden in het Westen. Ik zal argumenteren dat een simplistische projectie van het concept ‘religie’ op de Indische context er de oorzaak van is dat de ver-

scheidenheid en devotie in de Indische religies niet op waarde zijn geschat. In de westerse literatuur over het onderwerp is er weliswaar vaak sprake over de diversiteit van religies in India. Maar over de aard van die verscheidenheid wordt in het algemeen niet consequent doorgedacht. Ook zijn veel auteurs zich onvoldoende bewust van de extremiteit van die verscheidenheid. Daardoor verzanden voorstellingen van Indische religies al te vaak in ongenueanceerde eenzijdigheid. In het beeld dat uit die voorstellingen naar voren komt, krijgt devotie veelal niet de aandacht die ze op grond van haar centrale belang in de Indische religies verdient. Dit komt bijvoorbeeld tot uiting in de veelgehoorde stelling dat in Indische religies wijsheid en inzicht absoluut centraal staan. De religiositeit van het Indische subcontinent heeft zich echter niet beperkt tot onthechte meditatie onder een boom. Doorheen dit boek zal ik aantonen dat een correcte appreciatie van de Indische religies alleen mogelijk is indien we voldoende aandacht besteden aan diversiteit én devotie. Dit impliceert ook aandacht voor diversiteit in devotie, en voor devotie in diversiteit.

Om diversiteit en devotie correct te kunnen plaatsen in de context van de Indische religies, schets ik in hoofdstuk 2 de historische evolutie van de Indische religies. De Indische religies zijn geen statische grootheden, maar juist onderhevig aan verandering. Er is een grote dynamiek. Onder invloed daarvan diversifiëren ze zich waardoor veelzijdigheid een centrale karakteristiek is geworden. Doordat in dit hoofdstuk de positie verklaard wordt die rituelen en devotie doorheen de geschiedenis hebben ingenomen, maakt het historische overzicht ook reeds duidelijk dat de Indische religies meer zijn dan een collectie wijsheden of filosofieën.

De hoofdstukken 3 tot en met 6 bieden een overzicht van het hindoeïsme, sikhisme, boeddhisme en jainisme, en ik licht toe op welke wijze diversiteit en devotie daarin tot uiting komen. In hoofdstuk 3 onderneem ik eerst een poging om de grenzen van het hindoeïsme te omschrijven. Dit is, vanwege de diversiteit van de religie, geen sinecure. Op die wijze illustreert de poging tot definitie van het hindoeïsme de veelzijdigheid van die religie. Deze diversiteit wordt ook duidelijk wanneer we kijken naar de uiteenlopende interpretaties van *karma*, wedergeboorte en kaste die in het hindoeïsme gangbaar zijn, en naar de devotie tot verschillende goden. De betekenis, het belang en de centraliteit van devotie in het hindoeïsme wordt uitvoerig geïllustreerd.

Het sikhisme, dat aan bod komt in hoofdstuk 4, is bij uitstek een devotionele religie. Ik beschrijf welke vorm devotie in het sikhisme heeft aangenomen sinds de religieuze ervaring van goeroe Nānak, de eerste van de tien persoonlijke sikh goeroes. Een specifieke beleving van devotie onderscheidt het sikhisme immers van de andere religies van Indische oorsprong. Dit mag ons echter niet uit het oog doen verliezen dat sikhs hun religie op uiteenlopende wijzen beleven. Ook in het sikhisme is er een grote diversiteit die ik zal proberen te verduidelijken. Daarnaast is er echter in het sikhisme ook een tendens om de diversiteit te minimaliseren en te komen tot een grotere eenheid. Deze processen zal ik kaderen in de context van de sikh geschiedenis.

Het verschil tussen het sikhisme enerzijds en het boeddhisme en jainisme anderzijds, kan op het eerste zicht nauwelijks groter zijn. Uit het historisch overzicht van de evolutie van de Indische religies (zie hoofdstuk 2) zal immers blijken dat het sikhisme voortkwam uit een context waarin devotie centraal stond, terwijl het jainisme en boeddhisme ontstonden in een religieus klimaat waarin de transcendente werkelijkheid eerder op een filosofische wijze werd benaderd. Toch zou het onverantwoord zijn om hieruit te concluderen dat het boeddhisme en het jainisme zuiver intellectuele religies zijn. We mogen immers niet vergeten dat er zowel in het jainisme als in het boeddhisme naast filosofische tendensen, een grote variëteit is waarin ook devotie prominent aanwezig is.

In hoofdstuk 5 wordt duidelijk dat in het boeddhisme die diversiteit voorerst tot uiting komt in het feit dat er in die religie een opvallend onderscheid is tussen de tradities van het *theravāda* en het *mahāyāna*. Bovendien zijn er ook binnen die twee tradities zeer uiteenlopende stromingen, in het bijzonder in het *mahāyāna*. Hoe extreem de diversiteit in het boeddhisme ook is, er zijn – zoals we zullen zien – toch elementen die terugkeren. Devotie is er daar één van. Deze devotie neemt zeer verscheiden vormen aan en wordt in het *theravāda* heel anders beleefd dan in het *mahāyāna*. In hoofdstuk 3 over het boeddhisme zal ik uitleggen hoe devotie vorm krijgt in deze twee stromingen.

Wat het jainisme betreft, zal ik in hoofdstuk 6 argumenteren dat moraliteit en inzicht in de ultieme aard van de werkelijkheid vereisten zijn om de verlossing te kunnen bereiken. Voor vele jains is devotie een middel om zich die moraliteit en dat inzicht eigen te maken. Toch bestaat er binnen het jainisme

discussie over de betekenis en het belang van devotie. Deze discussie illustreert de veelzijdigheid van die religie. Deze diversiteit blijkt ook uit de opdeling van de jain gemeenschap in twee groepen: de *digambara's* en de *śvetāmbara's*. De uiteenlopende opvattingen van beide strekkingen komen aan bod.

In het besluit van het boek blik ik terug op de bevindingen. Ik zal argumenteren dat een realistische voorstelling van de Indische religies alleen verkregen kan worden indien diversiteit en devotie in die religies op waarde worden geschat. Deze bevinding zal helpen bij het kritisch in vraag stellen van beweringen over Indische religies in westerse media en literatuur, en dienen we ook voor ogen te houden wanneer we in de context van onderwijs of pastoraal werk naar de Indische religieuze tradities verwijzen.

De verwijzing naar media, literatuur, onderwijs en pastoraal werk maakt duidelijk dat ik met dit boek, naast feiten, een benadering wil bijbrengen. Ik wil de lezer met een nieuwe blik leren kijken naar de Indische religies. Om dit doel te kunnen bereiken, moeten er echter keuzes gemaakt worden. Het is uiteraard niet mogelijk om in het kader van deze inleiding het hindoeïsme, sikhisme en jainisme in al hun facetten te behandelen. De lezer moet bijvoorbeeld niet verwachten dat hij na het lezen van dit boek het hele filosofische spectrum van het hindoeïsme zal kennen, de betekenis van ieder boeddhistisch gebruik zal weten, of een jain tempel kan binnenstappen en onmiddellijk de symboliek van ieder beeld zal begrijpen. Het zou onrealistisch zijn om met betrekking tot dit boek dergelijke verwachtingen te koesteren. Van een inleiding in het christendom verwacht ook niemand dat daarin de betekenis van ieder christelijk symbool en heiligenbeeld wordt uitgelegd. Voor een goed begrip van een religie is het ook niet nodig om 'alles' te weten. Modale hindoes, boeddhisten, sikhs en jains weten ook niet 'alles'. Sommige lezers die reeds enige achtergrond hebben in het boeddhisme, hindoeïsme, sikhisme of jainisme zullen mogelijk kritiek hebben op de gemaakte keuzes en ze zullen religieuze ideeën, concepten, gebruiken en persoonlijkheden aanhalen die in hun ogen in het boek absoluut aan bod hadden moeten komen. Deze lezers moeten zich echter realiseren dat in dit boek met vier bestudeerde religies, niet even uitvoerig kan worden ingegaan op alle aspecten van die religies als in boeken waarin slechts één van die

religies wordt beschreven. Het is bovendien mijn overtuiging dat dit boek voldoende materie en analyse bevat om de lezer in staat te stellen zich een adequaat beeld te vormen van de bestudeerde religies, uitgaande van de centraliteit van diversiteit en devotie in die religies. Op die manier reik ik een kader en een benadering aan die het mogelijk zullen maken om religieuze gebruiken en opvattingen in hun context te plaatsen. Daardoor zullen zelfs overtuigingen en praktijken die in dit boek niet aan bod komen, voor de lezer niet volstrekt vreemd en onbegrijpelijk blijven wanneer hij daarmee na het lezen van dit boek geconfronteerd wordt.

Tot slot bij deze inleiding is een opmerking over het gebruik van diakritische tekens in dit boek op haar plaats. Lezers die niet met deze tekens vertrouwd zijn, stellen misschien de vraag of het gebruik ervan niet storend is. Hiertegen kan ingebracht worden dat een consequent transcriptiesysteem de herkenbaarheid van concepten over verschillende publicaties heen verhoogt. Bovendien zijn diakritische tekens in feite een hulp voor de lezer. Ze tonen hoe het woord correct moet worden uitgesproken. Het gebeurt namelijk niet zelden dat Nederlanders of Vlamingen concepten uit het hindoeïsme, sikhisme, boeddhisme of jainisme op zo'n manier uitspreken dat aanhangers van die religies het concept niet herkennen of verstaan. Om de lezer zo'n affront te besparen, vermeld ik hieronder enkele basisregels aangaande de transcripties. Het is niet de bedoeling om het hele systeem in detail uit te leggen, maar wel om enkele belangrijke richtlijnen mee te geven zodat de lezer de concepten misschien niet honderd procent correct kan uitspreken, maar toch minstens zodanig dat begrepen wordt wat er wordt bedoeld.

De lezer zal zien dat boven sommige klinkers een horizontaal lijntje staat. Dit lijntje duidt aan dat de betreffende klinker lang wordt uitgesproken. Bijvoorbeeld 'ā' wordt uitgesproken als de 'aa' in baan, terwijl 'a' bij benadering klinkt als de 'a' in bal. Deze korte 'a' wordt dof uitgesproken. Merk op dat de 'u' niet wordt uitgesproken als de Nederlandse 'u', maar wel als de 'oe' in boek. In Sanskrit woorden representeert de 'ṛ' een klinker die klinkt als 'ri' in Erika. Wat de medeklinkers betreft, verdienen de 'j' en de 'y' bijzondere aandacht van Nederlandssprekenden. De 'j' wordt uitgesproken als de 'j' in het Engelse judge, en de 'y' als de 'j' in Joris. De 'ś' en de 'ṣ' klinken als de 'sh' in shock. De 'ṁ' representeert een nasale klank waarvan

de uitspraak afhankelijk is van de klank die erop volgt. Belangrijk voor termen die in dit boek aan bod komen, is dat de ‘m’ voor een ‘s’ (zoals in *samsāra*) wordt uitgesproken als de Nederlandse ‘n’ en voor een ‘g(h)’ (zoals in *saṃgha*) als ‘ng’ (bijvoorbeeld in slang).

1

**Bestaan Indische
religies?**

1 Bestaan Indische religies?

1.1 Inleiding

Het mag vreemd lijken dat een boek dat specifiek handelt over religies in India, aanvangt met de vraag of er eigenlijk wel Indische religies bestaan. De overtuiging dat in India religies zeer prominent aanwezig zijn en een diepgaande invloed uitoefenen op alle aspecten van het leven, draagt mogelijk bij aan deze verbazing. Bij velen in het Westen leeft immers de idee dat religie in India van uitzonderlijk belang is. Veel westerlingen zijn ervan overtuigd dat de zoektocht naar de spirituele kant van het bestaan nergens zo diepgaand gevoerd is als in India en dat India volledig gedomineerd wordt door religieuze tegenstellingen en door een rigide sociaal systeem (kaste) dat zijn basis zou vinden in religie. Het is ook bekend dat het hindoeïsme en het boeddhisme, twee ‘wereldgodsdiensten’, evenals het sikhisme en het jainisme, van Indische oorsprong zijn. Het bestaan van Indische religies in twijfel trekken, lijkt dan een onverwachte en zelfs bizarre onderneming.

Toch is het bestaan van religies in India minder evident dan op het eerste zicht lijkt. Een eerste indicatie hiervoor is het feit dat veel voorstellingen die westerlingen van India of de Indische religies hebben, veel minder op feitelijke waarnemingen zijn gebaseerd dan vaak wordt aangenomen. Uiteraard zijn er gegevens waarover geen ambiguïteit bestaat. Hindoeïsme, jainisme, sikhisme en boeddhisme zijn inderdaad ontstaan op het Indische subcontinent en kenden daar ook alle hun eerste bloei. Wereldwijd wonen de meeste hindoes, jains en sikhs nog steeds in India (Barrett e.a., 2001). De relevantie van andere opvattingen is echter veel minder eenvoudig te beoordelen. Zo is het bijvoorbeeld zeer moeilijk om uitspraken te doen over het belang van religie in de gehele hedendaagse Indiase samenleving. Buiten het feit dat India een enorm groot en divers land is, rijst hier het probleem hoe het belang van religie concreet gemeten kan worden. Welke parameters zouden we voor een dergelijke studie moeten gebruiken? Benadrukken we tempelbezoek,